

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

Серія

ПРАВО

Випуск 21

Частина 1

Том 2

Ужгород-2013

ГОЛОВНІ ВЛАСТИВОСТІ ІНСТИТУТІВ ФІНАНСОВОГО ПРАВА MAIN QUALITIES OF FINANCIAL-LAW INSTITUTIONS

Вакарюк Л.В.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри конституційного,

адміністративного та фінансового права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Стаття присвячена висвітленню сутності та змісту головних властивостей інститутів фінансового права. Проаналізовано підходи вітчизняних та зарубіжних вчених щодо з'ясування властивостей фінансово-правових інститутів. Автором проілюстровано вираження головних властивостей фінансово-правових інститутів на прикладах вітчизняного та зарубіжного законодавства.

Ключові слова: фінансове право, інститут фінансового права, властивість фінансово-правового інституту, мета фінансово-правового інституту, структурованість фінансово-правового інституту, ієрархічність фінансово-правового інституту.

Статья посвящена освещению сущности и содержания главных свойств финансово-правовых институтов. Проанализированы подходы отечественных и зарубежных ученых относительно определения главных свойств институтов финансового права. Автором проиллюстрировано выражение главных свойств финансово-правовых институтов на примерах отечественного и зарубежного законодательства.

Ключевые слова: финансовое право, институт финансового права, свойство финансового права, цель финансово-правового института, структурированность финансово-правового института, иерархичность финансово-правового института.

The article is dedicated to complex research the main qualities of financial law institutions. The main approaches to understanding the qualities of financial law institutions by Ukrainian and foreign scientists are investigated. The expressed of qualities of budget and tax law is analyzed in accordance with ukrainian and foreign legislation.

Key words: financial law, financial law institution, qualities of financial law institution, purpose of financial law institution, structure of financial law institution.

Постановка проблеми. Кожен якісно виокремлений феномен дійсності, у тому числі й інститут фінансового права, має багато властивостей, єдність яких виражає його якість. Коли цей феномен втрачає якусь якість, він втрачає також і відповідні властивості, які опосередковано виражали його сутність у системі відношень. У властивостях предмета відображається не тільки його внутрішня сутність, а й сутність системи зв'язків та відношень, у якій цей предмет існує. Саме тому системні дослідження змісту властивостей інститутів фінансового права сприятимуть подальшій науковій розробці такої важливої для науки фінансового права категорії як інститут фінансового права.

Ступінь наукової розробки проблеми. У тлумачних словниках сучасної української мови терміно-поняття «властивість» пояснюється як: «Якість, ознака, характерні для кого-, чого-небудь» [1, с. 494; 2, с. 194]. Філософська література уточнює, що «властивість – філософська категорія, яка виражає один з моментів виявлення сутності речі у відношенні з іншими речами; те, що характеризує її подібність або відмінність від них» [3, с. 87]. Питання властивостей інститутів фінансового права прямо чи опосередковано висвітлювалися у працях багатьох українських та зарубіжних вчених, зокрема П. С. Пацурківського, М. П. Кучерявенка, Н. Ю. Пришви, В. М. Вишновецького, С. С. Алексєєва, Є. А. Керімова, Д. В. Вінницького.

Мета статті полягає у з'ясуванні тільки головних, сутнісних властивостей фінансово-правового інституту, оскільки саме вони виражають назовні один з істинних моментів виявлення сутності інституту фінансового права.

Виклад основного матеріалу. Однією з найважливіших властивостей інституту фінансового права є мета існування цього інституту. У меті існування кожного інституту фінансового права, яка виражає його основне функціональне призначення, чи не найповніше відображається його індивідуальність, специфіка, суспільна роль. Якщо порівняти конституційні конструкції інститутів бюджетного права ранньофеодальної, капіталістичної, соціалістичної та постсоціалістичної держав, то насамперед кидається в очі спільна мета цих інститутів. Так, сучасний інститут бюджетного права вперше з'явився в Англії у 1215 р. як компроміс між королівською владою та феодалною знаттю, юридичною формою якого стала «Велика хартія вольностей – перший конституційний акт Англії» [4, с. 8-15]. Основними рисами інституту бюджетного права були наступні: 1) характер та розміри загальних потреб визначалися актом парламенту; 2) поза цим актом вони не могли бути визнані легітимними та загальними. У тій же Англії, але вже періоду зрілого капіталізму, у 1911 році, було прийнято новий «Закон про парламент», який за своїм обсягом був значно меншим від «Великої Хартії вольностей» і присвячувався по суті лише повноваженням Парламенту Англії щодо фінансових законопроектів. Однак основоположні вимоги до змісту інституту бюджетного права, закладені ще «Великою хартією вольностей», були збережені і розвинуті.

У першій Конституції РРФСР було виділено окремий розділ «Бюджетне право». У ньому насамперед зазначалося, що інститут бюджетного права вирішує «завдання надання у розпорядження органів Радянської влади усіх необхідних засобів для задоволення місцевих і загальнодержавних потреб Радянської Республі-

ки... Державні доходи і видатки РРФСР об'єднуються в загальнодержавному бюджеті...» [5, с. 210-211]. Як неважко переконалися, і в інституті бюджетного права соціалістичної держави зберігається та ж сама мета даного інституту, що має місце в інститутах бюджетного права феодальної та капіталістичної Англії. З'явилися лише свої особливості, зумовлені типом суспільства та правовими традиціями.

Нарешті, згідно з п. 2 ст. 95 чинної Конституції України та на підставі виключно Закону України про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків [6, с. 34]. Крім вище зазначеного, Конституція України передбачає також, що «Бюджетна система України базується на засадах справедливості і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами... Держава прагне до збалансованості бюджету України. Регулярні звіти про доходи і видатки Державного бюджету України мають бути оприлюднені». Три наступних статті Конституції України – 96, 97 і 98 – деталізують окремі аспекти інституту бюджетного права [6, с. 34-35]. У Бюджетному кодексі України мета інституту бюджетного права конкретизується: ним «визначаються засади бюджетної системи України, її структура, принципи, правові засади функціонування, основи бюджетного процесу і міжбюджетних відносин та відповідальність за порушення бюджетного законодавства» [7, ст. 572].

Порівняльний аналіз конституцій держав Європи, Америки, інших частин світу переконує, що й у них у найсуттєвіших вимірах мета інституту бюджетного права аналогічна [8, с. 375-603]. Мета інститутів бюджетного права різних держав, за винятком окремих особливостей, зумовлених історичними традиціями країни, специфікою її державного устрою, правовою ментальністю її населення та деякими іншими факторами, в основному вимірі співпадає – це забезпечення правового механізму та водночас здійснення правового супроводу врахування публічних потреб соціуму на основі легітимної конкуренції усіх заявлених його потреб та справедливий розподіл між носіями цих потреб наявних публічних фінансових ресурсів. Також вважаємо за доцільне відзначити, що серед вчених юристів-фінансистів щодо розуміння мети інституту бюджетного права має місце рідкісний консенсус.

У розумінні вченими юристами-фінансистами мети інституту податкового права найбільш поширений підхід, який ми також поділяємо, полягає в тому, що квінтесенцією функціонування інституту податкового права у кожній державі є забезпечення насамперед її, інших інститутів публічної влади в належній мірі публічними фінансовими ресурсами у грошовій формі для здійснення ними покладених на них функціональних статусів та обов'язків. Такої точки зору дотримувалися як класики теорії податкового права [9; 10, с. 69-92; 11, с. 35-41], так і сучасні вчені [12, с. 7-12; 13, с. 27-36].

Аналогічну позицію підтримує та поділяє переважна більшість конституцієдавців країн світу, наш вітчизняний законодавець. Зокрема, в Податковому кодексі України чітко та однозначно визначено, що завданням інституту податкового права є забезпечення «надходження до відповідних бюджетів обов'язкових платежів, що справляються з платників у порядку і на умо-

вах, установлених цим Кодексом» [14]. Свою подальшу конкретизацію мета інституту податкового права України знайшла в окремих розділах Податкового кодексу України, якими встановлено суспільні відносини щодо сплати конкретних видів податків [14, ст. 133-340]. Подальший аналіз Податкового кодексу України також однозначно підтверджує, що системоутворюючою метою інституту податкового права було і залишається забезпечення інституцій публічної влади публічними грошовими ресурсами для здійснення ними покладених суспільством на них цілей та функцій, головним чином фінансування задоволення публічних потреб соціуму.

Такі ж тільки їм властиві цілі мають й усі інші, без жодного винятку, інститути фінансового права. Причому це не специфіка інститутів фінансового права України, а загальна закономірність, властива усім наявним правовим інститутам. Закономірністю є і той факт, що один і той же інститут фінансового права різних держав має одну і ту ж мету.

Мета кожного фінансово-правового інституту є самодостатнім внутрішнім чинником, який зумовлює видову специфіку змісту та форми його приписів, насамперед, співвідношення зобов'язуючих, забороняючих та дозволяючих норм фінансового права, що входять до його складу. Такою специфікою приписів в інституті бюджетного права є їх яскраво виражений «компетенційний характер» (наприклад, п. 5 ст. 22 чинного Бюджетного кодексу України) [7, ст. 22]. Подібного характеру приписів в інституті бюджетного права переважна більшість. Вони викладені, як правило, у зобов'язальному стилі. Кількісний та якісний аналіз компетенційних приписів інституту бюджетного права України засвідчує, що наявні у ньому зобов'язуючі та забороняючі компетенційні приписи співвідносяться в цілому по інституту з деякими тимчасовими коливаннями в один чи інший бік, як 2:1. Дозволяючі компетенційні приписи також містяться в інституті бюджетного права України, проте їх питома вага мізерна і коливається у наш час в межах одного-двох процентів.

Не менш яскраво вираженою є видова специфіка змісту та форми приписів інституту податкового права. Найхарактернішою спільною рисою специфіки змісту та форми усіх приписів інституту податкового права є те, як постійно зазначає М. П. Кучерявенко, що вони завжди безпосередньо стосуються певного обмеження права власності приватного власника [12, с. 163-193].

Сенсом видової специфіки змісту та форми приписів інституту податкового права є постійне підтримання у суспільстві фіскальних відносин між інститутами публічної влади та приватними власниками як неодмінної умови природного існування соціуму в цілому. Специфіка змісту та форми приписів інституту податкового права детермінована виключно метою існування даного інституту. Як і в інституті бюджетного права, в інституті податкового права зобов'язуючі норми складають серед усього їх масиву біля двох третин. Ще майже одну третину в інституті податкового права складають забороняючі норми. На уповноважуючі норми податково-правового інституту припадає лише декілька процентів від їх загального числа. Такою ж видовою специфікою наділені зміст і форма приписів й усіх інших інститутів фінансового права. Ця їх специфіка найбільшою мірою зумовлюється метою кожного відповідного фінансово-правового інституту.

Даних дві властивості фінансово-правових інститутів – їх мета і видова специфіка змісту та форми приписів кожного відповідного інституту – роблять їх унікальними, неповторними у системі фінансового права в цілому, розрізняють фінансово-правові інститути між собою та є об'єктивною основою їх системи. І навпаки, наступних дві властивості інститутів фінансового права – їх ієрархічність та структурованість – є типовими, загальними для усіх фінансово-правових інститутів. Будь-який інститут фінансового права, це системний об'єкт, що складається з певної кількості відносно автономних підсистем, які взаємодіють між собою та своїм інститутом в цілому. Переконливою ілюстрацією останнього твердження є, наприклад, інститут бюджетного права. Його зміст складають бюджетно-правові норми, які містяться в Бюджетному кодексі України, поділені, згідно функціонального критерію, на Загальну та Особливу частини, а також бюджетно-правові норми, викладені в інших спеціальних та не спеціальних нормативно-правових актах держави та місцевого самоврядування. Норми Загальної частини інституту бюджетного права мають більшу юридичну силу, ніж норми Особливої частини інституту бюджетного права, а тому у випадках колізій між ними пріоритет завжди належить нормативно-правовим бюджетним приписам загального характеру. Це ж саме стосується і субінститутів інституту бюджетного права – при виникненні колізій між ними безумовний пріоритет належить більш загальній нормі [15].

Як переконує аналіз, ієрархічність властива й усім іншим інститутам фінансового права. Саме вона забезпечує належну ефективність фінансово-правового регулювання відповідних фінансових відносин, об'єднуючи в єдине ціле усі норми певного правового інституту, надаючи можливість кожній нормі виконувати лише її властиву функцію, доповнювати одна одну. Ієрархічність фінансово-правового інституту є явищем виключно об'єктивно зумовленим природою права в цілому та фінансового права особливо та відображає головним чином його статистику.

Протилежною ієрархічності усіх фінансово-правових інститутів є їх структурованість. Вона відображає головним чином динаміку фінансово-правових інститутів, в основі якої лежать не тільки об'єктивні причини,

але і суб'єктивні фактори. Стала класичною гнучкість податкових систем держав, періодичні відміни одних податків та запровадження натомість інших податків, перерозподіл їх питомої ваги. Яскравий приклад структурованості інституту податкового права, тобто його гнучкості, демонструє й вітчизняна податково-правова практика. Властивість структурованості зумовлюється рядом чинників, як внутрішніх, так і зовнішніх відносно інституту податкового права [16, с. 113-117]. Тим не менш системний аналіз інституту податкового права переконує, що у вирішальній мірі структурованість інституту податкового права зумовлюється його власною природою, а саме – здатністю податкового права змінюватися у заданих межах одночасно зі зміною податку як інституту публічних фінансів. З властивістю структурованості складного інституту податкового права тісно пов'язана властивість спеціалізації простих інститутів фінансового права [12, с. 71]. Структурованість властива й усім іншим інститутам фінансового права. Вона забезпечує, так би мовити, еластичність, динамічність фінансового права як суспільного феномену в цілому, є запорукою спеціалізації та інтеграції усіх якісно виокремлених масивів фінансово-правових норм. У цьому переконує також наявність субінститутів фінансового права.

Висновки. Таким чином, володіючи сутнісними властивостями, інститути фінансового права в їх організуючій спільності набувають нову якість – формально-нормативну системність, тотожні у родовому сенсі та відмінні щодо видових вимірів. Найважливішими серед таких властивостей інституту фінансового права є: 1) мета існування цього інституту; 2) видова специфіка змісту та форми його приписів; 3) їх ієрархічність, що проявляється у співвідпорядкуванні норм, що входять до його складу чи якісно виокремлених частин, що складають відповідний інститут; 4) структурованість інституту фінансового права. Завдяки цим якостям інститути фінансового права надають соціальній поведінці суб'єктів фінансово-правових відносин дозволяючу, забороняючу чи уповноважуючу спрямованість, забезпечують публічні фонди коштів держави та органів місцевого самоврядування фінансовими ресурсами, у повній мірі реалізують у соціумі завдання фінансового права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Новий тлумачний словник української мови. Укладачі: В. Яременко, О. Сліпущко. Т. 1 / В. Яременко, О. Сліпущко. – К.: Вид-во «Аконіт», 1999. – 941 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінськ: ВТФ «Перун», 2005. – 1440 с.
3. Філософський словник. За ред. В. І. Шинкарука. Друге вид. (перероб. і доп.) / В. І. Шинкарук. – К.: Гол. редакція укр. радян. енциклопедії, 1986. – 798 с.
4. Великая хартия вольностей // Конституции зарубежных государств: сборник. – М.: Изд-во «Волтерс Клувер», 2007. – 608 с.
5. Конституция (Основной Закон) РСФСР в заседании от 10 июля 1918 года // Конституция общенародного государства. – М.: Политиздат. 1978. – С. 210–211.
6. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року Офіційне видання. – К.: Атіка, 2006. – 64 с.
7. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI // ВВР, 2010. – № 50–51. – Ст. 572.
8. Конституция государств Америки: В 3 т. / Под ред. Т. Я. Хабриевой. Т. 1. Северная и Центральная Америка / Т. Я. Хабриева. – М.: Инст-т зак-ва и сравн. правовед. при правительстве РФ, 2006. – 358 с.
9. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй / Адам Сміт. – Київ: port-royal, 2001. – 594 с.
10. Соколов А. А. Теория налогов / А. А. Соколов. – М.: ООО «ЮрИнформ-Пресс», 2003. – 506 с.
11. Исаев А. А. Очерк теории и политики налогов / А. А. Исаев. – М.: ООО «ЮрИнформ-Пресс», 2004. – 270 с.
12. Кучерявенко Н. П. Курс налогового права. В 6 т. Т II: Введение в теорию налогового права / Н. П. Кучерявенко. – Х.: Лерас, 2004. – 600 с.
13. Петрова Г. В. Общая теория налогового права / Г. В. Петрова. – М.: ИД ФБК-ПРЕСС, 2004. – 224 с.
14. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI із змінами та доп. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon1/rada.gov.ua. – Ст. 75.
15. Кравченко В. І. Місцеві фінанси України: навч. посібник / В. І. Кравченко. – К.: Т-во «Знання», КОО, 1999. – 487 с.
16. Гаврилюк Р. О. Юридична конструкція податку / Р. О. Гаврилюк // Право України. – 2006. – № 4. – С. 113–117.